

MIKALOJAUS DAUKŠOS *POSTILĖS* MARGINALIJOS

Benas Jankauskas, Bronius Maskuliūnas

Šiaulių universitetas

Įvadas

Straipsnyje analizuojamas Lietuvoje dar palyginti mažai dėmesio sulaukęs tyrimų objektas – marginalijos. Trumpas šio termino apibūdinimas galėtų būti toks: ranka rašytos arba spausdintos pastabos knygos puslapio paraštėse (plg. *Tarptautinių žodžių žodynas*, 2005, p. 458). Pastebėtina, kad vieningo sutarimo, ką laikyti marginalijomis, iki šiol nėra priimta. Šių pastabų knygoje paskirtis gali būti labai įvairi: pataisymai, neaiškių pasakymų paaiškinimai, autoriaus minties parafravimas, kitų literatūros šaltinių citavimas, istoriniais, kultūriniais ar socialiniais aspektais paremta polemika su tekstu ir pan. Kai kurie mokslininkai marginalijomis laiko ir knygoje esančius piešinius, su tekstu visiškai nesusijusius užrašus.

Marginalijų, kaip ir proveniencijų, epigrafiinių įrašų, tyrimai yra tarpdalykiniai, kur savo tyrimų lauką gali rasti įvairių mokslo sričių atstovai (Šinkūnas, Triškaitė, 2011, p. 381). Kaip minėta, ši tema Lietuvoje tirta dar gana mažai, daugiausia apie tai rašyta *Knygotyros* žurnale (žr. Tomo Petreikio (T. 57), Onos Aleknavičienės (T. 46), Jolitos Liškevičienės (T. 42), Sigito Lūžio (T. 42), Angelės Mikelinskaitės (t. 57), Arvydo Pacevičiaus (T. 43) ir kai kuriuos kitus straipsnius). Iš užsienio autorių minėtina amerikiečio H. J. Jacksono knyga *Marginalia. Readers writing in books* (2001). Marginalijas suklasifikuoti taip pat bandė amerikiečių mokslininkai Kevinas Gotkinas (2012) ir Carlas Jamesas Grindley'us (2001). Jų tyrinėjimų teoriniais teiginiais remiamasi ir šiame darbe.

Pagal įrašo prigimtį marginalijos skirstomos į rankraštines ir spausdintines (Petreikis, 2011, p. 69). Pastarosios atsirado kartu su poligrafijos atsiradimu, jos buvo spausdinamos drauge su pagrindiniu knygos tekstu. Taigi šios marginalijos, atsiradę iki knygos išleidimo, yra sukurtos knygos rengėjo, vertėjo ar spaustuvinininko. Natūralu, kad tiriant tokias marginalijas, daugiausia dėmesio skiriama seniesiems tekstams, nes būtent juose tokių įrašų daugiausia ir aptinkama. Vėlesnio laikotarpio knygų leidyboje spausdintinių marginalijų buvo palaipsniui atsisakoma, kol galiausiai jų beveik visai neliko.

Šiame straipsnyje analizuojamos vieno kon-

kretaus lietuvių senųjų raštų teksto spausdintinės marginalijos. Tyrimui pasirinkta 1599 m. išleista Mikalojaus Daukšos *Postilė*.

Katalikų kunigo Mikalojaus Daukšos *Postilė* – iš lenkų kalbos verstas Vilniaus jėzuitų kolegijos rektoriaus Jokūbo Wujeko pamokslų rinkinys – viena iš pačių svarbiausių XVI a. knygų lietuvių kalba, turėjusi didžiulę įtaką lietuvių kalbos raidai, lietuvių kalbos įtvirtinimui viešajame valstybės gyvenime (plačiau žr. Lebedys, 1963; Zinkevičius, 1988, p. 179–183).

Tyrimo objektas – Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599) I dalyje (p. 1–376) užfiksuotos marginalijos.

Darbo tikslas – aprašyti Daukšos *Postilės* marginalijas, kaip svarbų senosios knygos elementą, nustatyti jų paskirtį, vartojimo motyvą ir atliekamas funkcijas.

Uždaviniai: iš Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599) I dalies išrinkti marginalijas; sugrupuoti jas pagal nusistatytus kriterijus; išanalizuoti išrinktas marginalijas ir padaryti išvadas.

Metodai: aprašymo, interpretavimo ir statistinis metodai.

Mikalojaus Daukšos *Postilės* marginalijos

Mikalojaus Daukšos *Postilėje* visos marginalijos yra poligrafinės, t. y. spausdintos taip pat kaip ir visas tekstas, tik mažesniu šriftu. Daugiausia marginalijų, neskaiciuojant nuorodų į *Senąjį* arba *Naująjį Testamentą*, yra lietuviškos, kelios – lotyniškos. Analizuoti pasirinktos tos marginalijos, kurios yra tam tikros instrukcinės teksto nuorodos – padeda skaityti ir suprasti tekstą. Šio tipo marginalijos yra **glosos**, **rubrikos** ir **scholijos**. Analizuojant marginalijas, remiamasi Carlo Jameso Grindley'aus klasifikacija, modifikuojant ją ir pritaikant Daukšos *Postilės* tekstui. Glosos ir rubrikos dar skirstomos į pogrupius pagal atliekamas funkcijas.

Glosos

Glosos pačia bendriausia prasme aiškina kalbą, padeda skaitytojui lengviau suprasti tekstą, pa-

aiškina nesuprantamą žodį ar frazę, pateikia svetimmo žodžio ar frazės vertimą; aptinkama ir išplėstų glosų formų, kai verčiamas žodis ar sakinys yra parafrazuojamas, išplečiamas arba sutraukiamas. Dar viena glosų paskirtis – taisyti, tikslinti kalbą. *Postilėje* yra nemažai glosų, kada tas pats žodis užrašomas kitaip. Iliustruojant *Postilės* pagrindinio teksto ir marginalijų kalbos įvairavimą, galima pateikti tokių pavyzdžių:

wiffa – wifsa (rašyba);
plāštaka – plāštaka (kirčiavimas);
adinos – walandós (leksika).

Mikalojaus Daukšos *Postilėje* aptinkamos glosos pagal atliekamą funkciją gali būti skirstomos į smulkesnes grupes, kurios čia toliau ir aptariamos.

Sinonimija

Daugiausia glosų, esančių Mikalojaus Daukšos *Postilėje*, su pagrindiniu tekstu sieja sinoniminis ryšys. Dažniausiai tokiu atveju marginalijoje pateikiamas tinkamesnis, tikslesnis leksinis atitikmuo ar vietoj skolinio pasiūlomas savos kalbos žodis, plg.:

DP 8,14m [bakalei] – má³kos;
DP 144,1m [Wienturti.] – wienatiii;
DP 1,6m [Geneio.] – kapôio;
DP 168b(168),3m [aklumas.] – apiakímas;
DP 12,5m [nugabent.] – iwietóti;
DP 34,2m [Apreiškimas.] – užreißkímo.

Pasitaiko ir priešingų atvejų, kai pagrindiniame tekste esantį lietuvišką žodį marginalijoje atitinka svetimžodis, plg.:

DP 11,22m [Sopuliu.] – kancziós;
DP 113,12m [Adinos.] – walandós.

Tokių marginalijų vartojimą galbūt būtų galima sieti su Prano Skardžiaus kelta mintimi, kad Daukšai rūpėję savo raštų kalbą daryti suprantamesnę kuo didesnei daliai skaitytojų. O tam labiausiai tikęs kalbinės medžiagos įvairumas ir žodžių gausumas (Skardžius, 1997, p. 122–125). Daukšos sąmoningas pastangas pateikti kuo įvairesnių sinonimų akivaizdžiai iliustruoja toliau pateikiama marginalija, plg.:

*DP 16,9m [Apkuopkimes / apwokimes / ap-
 luobkimes=] – apweyždékimes.*

Vienam žodžiui autorius čia pateikia tris sinonimus. Anot Jurgio Lebedžio, Daukša nesi-

tenkina bespalviais, per daug bendros reikšmės originalo žodžiais, jis ieško tikslesnių lietuviškų atitikmenų, geriau išreiškiančių ir nusakančių kalbamą dalyką (Lebedys, 1963, p. 314).

Rašybos įvairavimas

Šio tipo glosos suteikia papildomos informacijos apie atskirų formų tarimą ir rašybą. Bene daugiausia čia esama įvairių diakritinių ženklų rašybos įvairavimo. Daukšos vartojami diakritiniai ženklai dažniausiai žymi kirčio vietą, balsių ilgumą, platumą, plg.:

DP 141,6m [Tai darikite] – Tatái daríkite;
DP 147,13m [Pawāizdas.] – powáizda;
DP 147,14m [Meile.] – mēiles;
DP 158,6m [Płāštaka.] – plāštaka;
DP 170,3m [Sžitái žmogus.] – Sžitái žmógus;
DP 209,1m [Samdinikas.] – samdinikas;
DP 238(138),8m [Du weikaũu Dwafios.] – du wêikalũ Dwáfios;
DP 92,11m [Patogu.] – patôgi;
DP 122,10m [Werkfmas Dweiopas.] – Dweiópa wérkfma.

Pastebėtina, kad pagrindiniame tekste dažniau vartojama Daukšos įsivesta grafema [ũ], žyminti dvibalsį <uo>, o marginalijoje toje pačioje pozicijoje rašoma ir dabar vartojama grafema [uo], plg.:

DP 100,1m [Kurie ant uo³os] – Kaip ūlĩnga arba akmênĩga dirwa;
DP 147,11m [Wáiftas ant nuodemiũ.] – fukíũ nũdemiũ mũfsũ;
DP 181,1m [Volos skeld[e]jo.] – ūlos skêldeio.

Tas pat pasakytina ir apie grafemą [ê], vartojamą tik pagrindiniame tekste, plg.:

DP 13,1m [Ne prašos.] – nê prašóks;
DP 15,9m [L[i]n[x]m[i]be]giaruu.] – palinkšminímás gêrũũ.

Esama ir kitokių pagrindinio teksto ir marginalijų rašybos nevienodumų, iš kurių matyti, kokia nenusistovėjusi dar buvo Daukšos ortografija.

Parafrazė

Parafrazės *Postilėje* yra vienos įdomiausių marginalijų, tačiau jas sunku atskirti nuo rubrikų. Galima teigti, kad ir parafrazės, ir rubrikos bendrąja prasme atlieka labai panašią funkciją – glaustai nusako tam tikros pastraipos esmę. Tačiau parafra-

zė atlieka dar vieną glosoms priskiriamą funkciją: ji paaiškina žodžių junginį, frazę, sakinį, akcentuoja tai, kas, autoriaus nuomone, yra svarbiausia, perfrazuoja pasakymą kitais žodžiais, plg.:

DP 149,13m [*Kruwinas prákaitas.*] – *Ir tâpes eft prákaitas io kaip ßlakái krâuio frâwanczïo žêmeñ;*

DP 152,12m [*Kruwiuas Prakaitas.*] – *Ir páskui pradéio kaiñ krúwinu prákaitu;*

DP 10,5m [*Kerßto.*] – *ižg ruftibes âtakiu trôßkai;*

DP 80,11m [*Atzagarus*] *kas tuř didžiausia prîefaki rëgîs êsas didimæ smurtæ.*

Vieni įdomesnių parafrazinių glosų pavyzdžių yra tokie, kai marginalijos pateikia informaciją, apie kurią neužsimenama pagrindiniame tekste. Tokia parafrazė yra tam tikras spėjimas, autoriaus pastebėjimas:

DP 96,6m [*Moterimis.*] – *fu tais kurie per ižtiffa diéna dírbo.*

Taigi turint galvoje pagrindinę marginalijų funkciją – padėti skaitytojui – glosos čia pasitarauja kaip skaitomo teksto supratimo pagalbinė priemonė, o kartu praturtinama ir knygos kalba, jos leksika, ko Daukša, versdamas *Postilę*, ypač siekė. „Turėdamas prieš akis dvasininkus, kuriems reikia sugaišti nemaža laiko medžiagai ir žodžiams parinkti, ir norėdamas jiems padėti, taip pat ir kitus, kuriems savo vertimą skyrė, be to, turbūt ir lietuvių raštijos, literatūrinės kalbos poreikius, jis pažymėjo, kad žodžių gausumas knygoje „lengvai praturtins uolų skaitytoją“ (Lebedys, 1963, p. 308).

Rubrikos

Šiais laikais knygoje esantys skyriai atskiriami pagal jų pavadinimus, numeraciją ir pan. Mikalojaus Daukšos *Postilėje* šių elementų nėra, išskyrus didesnę perikopių šriftą ir mažesnę – pačių pamokslų. Šiuo atveju susigaudyti tekste padeda rubrikos. Tiesa, jos – ne tokios, kokias esame įpratę matyti. Paprastai *Postilėje* kiekviena pastraipa turi po rubriką, neretai – po kelias. Pagal jų funkcijas ir santykį su tekstu galima skirti šias rubrikų grupes: įvadinės (tema), konstrukcinės (santrauka) ir apibendrinamosios. Dažniausiai pagal tokią tvarką jos atitinkamai ir išdėstomos šalia pastraipos vertikalčiai žemyn. Lengviausia atskirti įvadinės rubrikas, nes jos ir yra formuluojamos kaip temos (pvz., „Ką žimina rubai kunigißku prieg Mißei S“ (DP 164). Konstrukcinės rubrikos ir iš-

vados atskiriamos sunkiau, nes dažnai būna išsidėsčiusios per visą pastraipą. Neretai tokios marginalijos apsunkina ir temo identifikavimą.

Įvadinės rubrikos

Įvadinės rubrikos, kurios dar gali būti vadinamos temomis, yra panašios į šių dienų knygų skyrių pavadinimus. Pagrindinis tokių marginalijų bruožas – glaustumas ir informatyvumas. Čia pateikiamas vieno *Postilės* puslapio pavyzdys, iš kurio aiškiai matyti temos ir šalia einančio pagrindinio teksto pastraipos dermė, plg.:

DP 221(220),11m [*Malda yrá dáiktas ³abai didis.*]

„*Tatái idánt fu didėfníu noru darítumbim' / dabotiš túrime / ioğ małdá yrá dáiktas łabái wíezliwas / kurío ne wiénas nóriní didžėufes Wießpatis nei didžturiš anť to pašaulo / gédetiš ne tuř. Neffa ne prâßome žmógu / beť Diéwa: ka ir ßwénczėufieii žmónes ir galigėufieii Karâlus dáre. Ka ięi žmónes vž didė pagerbima tuř / kađ gal' prieiima turėi karâlausp' / idánt ka galėtu iamíp ißpráßiit: kaipóg toli didėfnis pagerbimas ir garbé yra / turėi wiffadós prieiima Diewóp per málđa.“*

DP 221(220),15m [*Melftis dáiktas me³ingas.*]

„*O ne tiekái wíezliwas arba dídis dáiktas yrá melftis / beť ir méilingas ir míelas. Neš kas méiligėfnio / kaip fukalbėtiš fu Diéwu / kaip' prieitelumi / arba tēwas fu funumi? Ir paragauť faldúmo gerības io / kuri iįsái iždėio tiémus / kuríe io búios ir iam' meldžės?“*

Kaip jau minėta, dėl specifinės raiškos tokiąs rubrikas identifikuoti nėra sudėtinga.

Konstrukcinės rubrikos

Konstrukcinės rubrikos sunkiau atskiriamos nuo įvadinėjų ir apibendrinamųjų, kartais ir nuo glosų (parafrazių). Šios rubrikos primena argumentų dėstymą ir yra tarsi nuorodos, parodančios skaitytojui teksto konstravimo procesą ar siužeto liniją:

DP 172,1m [*Nukrižewoiimas.*]

DP 172,6m [*Pirmas žodis.*]

DP 172,11m [*Antras žodis.*]

DP 173,1m [*{T}r{e}czes zodis.*]

DP 173,3m [*Ketwirtas žodis.*]

DP 173,5m [*Penktas žodis.*]

DP 173,7m [*Sžestis žodis.*]

DP 173,9m [*Sekmas žodis.*]

Šis konstrukcinių rubrikų pavyzdys yra tipinis, kai temą atliepia toliau einančios rubrikos-numeravimai. Neretai tai būna ne žodžiai o tiesiog skaičiai:

- DP 169,6m [*Dewinios kanczios prieg koronaciei*]
 DP 169,9m [1.]
 DP 169,10m [2.]
 DP 169,11m [3.]
 DP 169,12m [4.]
 DP 169,13m [5.]
 DP 169,14m [6.]
 DP 169,15m [7.]
 DP 169,16m [8.]

Devinto numerio nebėra, todėl galima spėti, kad tariamas pirmasis numeris (šiuo atveju – įvardinis) yra pati pirmoji rubrika „Dewinios kanczios prieg koronaciei“:

Postilės pirmojoje dalyje aptiktas vienintelis pavyzdys, kai marginalijoje rašomas skaičius, o pagrindiniame tekste ties marginalija tas pats skaičius užrašomas žodžiu:

- DP 218,23m [*Wiena Dwafia Chriftaus*] – *Pirmieus*
 DP 218,27m [2.] – *Antra*
 DP 219,3m [3.] – *Trêczia*
 DP 219,5m [4.] – *Ketwîrta*
 DP 219,8m [5.] – *Pékta*
 DP 219,13m [6.] – *Szêfta*
 DP 219,14m [7.] – *Sækma*
 DP 219,15m [8.] – *Aßma*
 DP 219,17m [9.] – *Dewînta*
 DP 219,19m [10.] – *Déßîmta*
 DP 219,20m [11.] – *Anf gâ³o*

Čia matyti, kad pirmoji marginalija yra kartu ir tema, ir konstrukcinė rubrika, nes ji įvardija pirmąją teiginą, tik vietoje skaičiaus yra užrašytas žodis. Šalia pirmosios marginalijos pagrindiniame tekste užrašytas žodis „Pirmieus“. Skaitvardžpio aukščiausiasis laipsnis vartojamas pirmojo teiginio išryškinimui, tekste kalbama apie esminius dalykus. Tokių išvardijimų, kada pirmasis skaitvardis yra aukščiausiojo laipsnio, *Postilėje* yra ne vienas, plg.:

- DP 245,7m [*Tris žimes falßiwuiu Pránaßu.*]
 DP 246,3m [*Pirmeufe žime.*]
 DP 246,13m [*Antra žime.*]
 DP 246,17m [*Trecze žime.*]

Vietoje skaičių gali būti išvardijami ir pagrindiniai pasakojimo elementai (veikėjas, veiksmažodis, priežastis, pasekmė ir pan.), plg.:

- DP 127,1m [*Nedela kanczios Wießpaties.*]
 DP 127,4m [*Kas kente.*]
 DP 128,1m [*Kam kente.*]
 DP 128,3m [*Nuog ko.*]
 DP 128,4m [*Ka kenteio.*]
 DP 128,5m [*Kodri{n}.*]

Esama tokių konstrukcinių rubrikų, kurios tarsi kuria atskirą pasakojimą šalia pagrindinio teksto. Be skaičių paraštėse, tai vienos iš tipiškiausių rubrikų, pasitaikančių *Postilėje*, plg.:

- DP 150,4m [*Drafumas Petro.*]
 DP 150,6m [*Pražegimai Petro.*]
 DP 150,8m [*Nuopuolis Petro mumus ant pafifirgeiimo.*]
 DP 150,13m [*Meiùumas Wießpaties.*]
 DP 150,15m [*Pamoksùas.*]

Pateiktieji pavyzdžiai aiškiai parodo, kaip paprasta iš marginalijų numanyti, kas parašyta tekste, jo nė neskaicius – tai ir yra viena pagrindinių rubrikų funkcijų. Skaitytojas, dažniausiai kunigas, skaitydamas pamokslą, turėjo būti nuolat informuotas apie dėstymo vystymąsi.

Apibendrinamosios rubrikos

Apibendrinamosios rubrikos gali būti suprantamos kaip tam tikros išvados, autoriaus pasižymėjimas, apie ką buvo paskutinė pastraipa, kad nebereiktų skaityti jos iš naujo. Dar vienas apibendrinamųjų rubrikų bruožas – padėtis puslapyje; paprastai tokios rubrikos atsiduria ties pastraipos pabaiga. Štai keletas tokių rubrikų pavyzdžių:

- DP 105,15m [*Erßkce{3}ei yra to pafáu lo rupini mai / ³obie / ir gerei.*]
 DP 112,30m [*Kurie páfnikauie turi twárditiß ne tiektai nuog meßfos / nuog {w}ino / bet ir {n}uog kittu [g]jeriu wálgi{m}u*]
 DP 145,3m [*Kanczios Wießpaties Chriftaus Wiffotines buwo.*]

Kai kurios apibendrinamosios rubrikos priimena patarles ar priežodžius, plg.:

- DP 155,7m [*Piktefnis piktas ant pikto neg gieras ant giero.*]

Pasitaiko, kad šalia vienos pastraipos esančios marginalijos jungia įvadies, konstrukcines, ir apibendrinamąsias rubrikas. Tokiu atveju jos sudaro vieną bendrą visumą, plg.:

- DP 109,6m [*Kaip pafnika[u]t kaip ßi ámžia tuùais budais gwaùtatawoies.*]

- DP 109,12m [Kurie páfnikai yra naudingi.]
 DP 109,16m [Páfnikas Dwafiþkas ant ko reikalingas.]
 DP 109,23m [Drin kuriu ga³u páfnikaut.]
 DP 162,1m [Moteriþke pagundá.]
 DP 162,5m [Dukáuni[e]ii turi fergeti[s] moteru.]
 DP 162,8m [Pikta drauge kaip þalinga yra.]

Kaip jau minėta, viena pagrindinių marginalijų funkcijų yra palengvinti knygos skaitymą. Paanalizavus *Postilėje* aptiktas marginalijas, darytina išvada, kad ypač svarbų vaidmenį šiuo požiūriu atlieka būtent įvadinės, konstrukcinės ir apibendrinamosios rubrikos. Jos padeda skaitytojui ne-

pasimesti tekste, sekti pasakojimo eigą ir įvykių chronologiją.

Scholijos

Scholijų pirmoje *Postilės* dalyje rasta tik kelios ir tos pačios tik iš dalies atitinka scholijų apibrėžimą. Tai greičiau priartėjimas prie šio marginalijų tipo, nes scholija turėtų nesiremndama tekstu istoriškai, sociologiškai, kultūriškai ar kitaip aiškinti kurį nors pagrindinio teksto reiškinių.

Toliau lentelėje pateikiami keli *Postilėje* užfiksuoti marginalijų pavyzdžiai, kurie sąlygiškai galėtų būti laikomi scholijomis:

Nr.	Marginalija	Pagrindinio teksto, esančio ties marginalijos vieta, nuorašas
1.	DP 172,4m [Tituūas ant DP 172,5m kriþeus.]	Iefus Nazarenas Karālus Židų
2.	DP 180,12m [Vztemimas DP 180,13m lau ³ es.]	ant' kurió patí lau ³ e iau tolėus ne ga ³ ėio weizdėt: ir ant' lúdiimo garbės Wieþpaties múfu
3.	DP 180,18m [Drebeimas DP 180,19m žemes.]	Trėczia žimė būwo / ioğ žəeme wirpėio

Išvados

- Marginalijos yra svarbus pagalbinis knygos struktūros elementas, ypač reikšmingas knygos istorijos tyrimui.
- Tiriant spausdintines marginalijas, daugiausia dėmesio skiriama seniesiems tekstams, nes būtent juose tokių įrašų daugiausia ir aptinkama.
- Darbe analizuojamos Mikalojaus Daukšos *Postilės* pirmosios dalies marginalijos skirstomos į tris pagrindines grupes: glosas, rubrikas ir scholijas. Pagal specialiai susidarytą marginalijų klasifikaciją šios grupės dar skirstomos į pogrupius pagal atliekamas funkcijas.
- Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad Mikalojaus Daukšos *Postilės* marginalijos dažniausiai atlieka pagalbinę funkciją – nurodo, kas pasakojama konkrečioje pastraipoje, paaiškina kitos kalbos žodį, informuoja, iš kokio šaltinio cituojama, padeda skaitytojui nepasimesti tekste, sekti pasakojimo eigą ir įvykių chronologiją.
- Kita marginalijų paskirtis – tai galimybė *Postilės* vertėjui Mikalojui Daukšai knygos paraštėse parodyti skaitytojui lietuvių kalbos grožį, jos žodyno turtingumą ir įvairumą, žodžių gausumą.
- Vėlesnio laikotarpio knygų leidyboje spausdintinių marginalijų buvo palaispniui atsisakoma, kol galiausiai jų visai neliko. Marginalijų

išnykimas aiškintinas įvairiomis priežastimis: glosos tapo nereikalingos įsitvirtinus bendrinei kalbai, rubrikų atsisakyta, nes jos, bėgant laikui ir tobulėjant spausdinimo galimybėms, modifikavosi į dabar įprastus knygų skyrių ir poskyrių pavadinimus, scholijos tiesiog persikėlė į knygų išnašas.

Šaltinis

DP – [Mikalojaus Daukšos *Postilė*.] Cit. iš *Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas*, Kaunas: Lietuvos Universiteto leidykla, 1926.

Literatūra

- Aleknavičienė O., 2006, Apie senesnius Lietuvos spaudmenis. *Knygotyra*. T. 46. P. 279–294.
- Gotkin K., *Dead Media Archive* [interaktyvus]. NYU Dept. of Media, Culture, and Communication [žiūrėta 2012-04-23]. Prieiga per internetą: <<http://cultureandcommunication.org/deadmedia/index.php/Marginalia>>.
- Grindley C. J., 2001, Reading Piers Plowman C-Text Annotations: Notes Toward the Classification of Printed and Written Marginalia in Texts from the British Isles 1300–1641. *The Medieval Professional Reader at Work: Evidence from Manuscripts of Chaucer, Langland, Kempe, and Gower. English Literary Studies*. University of Victoria. P. 73–143.
- Jackson H. J., 2001, *Marginalia. Readers writing in books*. USA: Yale University Press.

5. Lebedys J., 1963, *Mikalojus Daukša*. Vilnius: valstybinė grožinės literatūros leidykla.
6. Liškevičienė J., 2004, Knygos ženklų marginalijos. *Knygotyra*. T. 42. P. 93–104.
7. Lūžys S., 2004, Knygos nuosavybės ženklai kaip knygos kultūros istorijos šaltinis. *Knygotyra*. T. 42. P. 50–59.
8. Mikelinskaitė A., 2011, Įrašai Juozo Miltinio asmeninės bibliotekos knygoje. *Knygotyra*. T. 57. P. 239–245.
9. Pacevičius A., 2004, Senujų knygos nuosavybės ženklų tipologija. *Knygotyra*. T. 43. P. 50–57.
10. Petreikis T., 2011, Marginalijos kaip knygos istorijos šaltinis: istoriografinis aspektas. *Knygotyra*. T. 57. P. 67–85.
11. Šinkūnas M., Triškaitė B., 2011, Lietuvos mokslų akademijos seminaras „Epigrafika, arba įrašai senuosiuose leidiniuose, dokumentuose ir paminkluose: pranešimai, dialogai, kontaktai“. *Archivium Lithuanicum*. Nr. 13. P. 369–384.
12. Skardžius P., 1997, Daukša pirmasis bendrinės kalbos kūrėjas Didžiojoje Lietuvoje. *Pranas Skardžius, Rinktiniai raštai*. T. 2. P. 116–129. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
13. *Tarptautinių žodžių žodynas*, 2005. Vilnius: Alma littera.
14. Zinkevičius Z., 1988, *Lietuvių kalbos istorija*. T. III. *Senujų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

MARGINALIA IN MIKALOJUS DAUKŠA'S POSTILLA

Benas Jankauskas, Bronius Maskuliūnas

Summary

Marginalia is an important auxiliary structural element of a book, especially important for the research into of the history of the book. The paper analyses marginalia of the first part of Mikalojus Daukša's Postilla; they are divided into three major groups: glosses, rubrics, and scholia. According to the specially designed classification of marginalia, these groups are further subdivided into subgroups based on the functions they perform.

The research has shown that marginalia in Mikalojus Daukša's Postilla most often perform an auxiliary function – they indicate what is narrated in a concrete paragraph, explain a foreign word, inform about the source of the quotation, and help the reader not to get lost in the text, to follow the line of the story and the chronology of the events. Another function of marginalia is an opportunity for the translator of Postilla, Mikalojus Daukša, to demonstrate in the margins the beauty of the Lithuanian language, the richness and variety of its vocabulary and the wealth of words to the reader.

In publishing books in the later period, printed marginalia were gradually abandoned, until they have disappeared completely. Their disappearance can be explained by various reasons: glosses became unnecessary with the establishment of the literary language; rubrics became extinct because with the passage of time and development in printing capabilities they evolved into the present-day titles of chapters and sections of books, while scholia simply moved to the notes and footnotes.

Keywords: marginalia, postil (postilla), printing trades, gloss, rubric, scholium.

MIKALOJAUS DAUKŠOS *POSTILĖS* MARGINALIJOS

Benas Jankauskas, Bronius Maskuliūnas

Santrauka

Marginalijos yra svarbus pagalbinis knygos struktūros elementas, ypač reikšmingas knygos istorijos tyrimui.

Straipsnyje analizuojamos Mikalojaus Daukšos *Postilės* pirmosios dalies marginalijos, kurios skirstomos į tris pagrindines grupes: glosas, rubrikas ir scholijas. Pagal specialiai susidarytą marginalijų klasifikaciją šios grupės dar skirstomos į pogrupius pagal atliekamas funkcijas.

Atlikus tyrimą, daroma išvada, kad Mikalojaus Daukšos *Postilės* marginalijos dažniausiai atlieka pagalbinę funkciją – nurodo, kas pasakojama konkrečioje pastraipoje, paaiškina kitos kalbos žodį, informuoja, iš kokio šaltinio yra cituojama, padeda skaitytojui nepasimesti tekste, sekti pasakojimo eigą ir įvykių chronologiją. Kita marginalijų paskirtis – tai galimybė *Postilės* vertėjui Mikalojui Daukšai knygos parašėse parodyti skaitytojui lietuvių kalbos grožį, jos žodyno turtingumą ir įvairumą, žodžių gausumą.

Vėlesnio laikotarpio knygų leidyboje spausdintinių marginalijų buvo palaipsniui atsisakoma, kol galiausiai jų visai neliko. Marginalijų išnykimas aiškintinas įvairiomis priežastimis: glosos tapo nereikalingos įsitvirtinus bendrinei kalbai, rubrikų atsisakyta, nes jos, bėgant laikui ir tobulėjant spausdinimo galimybėms, modifikavosi į dabar įprastus knygų skyrių ir poskyrių pavadinimus, scholijos tiesiog persikėlė į knygų išnašas.

Prasminiai žodžiai: marginalija, postilė, poligrafija, glosa, rubrika, scholija.

Įteikta 2012-05-16